

Maciej Paschke

Organizacja ochrony zabytków w Bawarii

Ochrona Zabytków 40/4 (159), 253-259

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

During the 2nd World War Italian towns suffered big losses. Soon after the end of the war their reconstruction was taken up. The reconstruction was completed in 5 years (although even today one can find in Genoa ruins that were either put in order or left untouched).

To reconstruct Italian old town complexes various solutions were adopted ranging from a renewal of individual buildings and filling up the missing elements in street runs, a new arrangement of the area adjoining structures of monumental architecture, reconstruction of large parts of the town to the plans covering the entire old town.

In the light of today's theory of monuments conservation, the quality of realized undertakings is not uniform. This is the result of the lack of a general concept and clear criteria of the evaluation of a historic value of the old town and of the fact that the problem was presented to local constructional authorities which had not always been prepared and competent enough to solve them. Still, it must be admitted that in cases that were considered to be of exceptional importance, Istituto Nazionale di Urbanistica set a contest on a countrywide scale (e.g. for Florence, Livorno, Naples, Palermo). There are also examples of direct initiatives and decisions of central conservation authorities (e.g. Palestina). Unfortunately, one has to say that official monuments protection has excluded itself from co-deciding on the form of old towns covered by reconstruction and therefore it bears partial responsibility for what has happened. In practice, Sopraintendenze di Monumenti was exclusively engaged with the restoration of chosen monuments, for which they gave univocal guidelines – here, reconstruction was totally accepted as a method of restoration. This negative

approach of the services of monuments protection towards town-planning problems found its justification in the statements made by the then leading theoreticians who in fact treated reconstruction of old buildings and view of the town as forgery and irrational scenery and aimed at modern solutions. Because of that old building substance was deprived of not only protection but even its demolition was legally accepted. It can be noted with satisfaction that despite the possibility of freedom and a challenge to a spontaneous expression of modern ideals of the art in the majority of cases the architects used to choose compromising solutions which referred to the character of historic buildings.

The essential extremely negative effect upon the reconstruction of the town was exerted by a high speculation with land and buildings, which could be seen in bigger towns. During their implementation correctly designed plans were under such a strong pressure of those factors that they were often left uncontrolled (e.g. Florence).

In extreme cases the entire historic parts of towns were pulled down and the destruction done often exceeded war damage. After demolition, new buildings were raised, which entirely dominated historic neighbourhood (e.g. Naples, Milan).

If one wanted to sum up the reconstruction of Italian historic towns destroyed during the 2nd World War, then one should unfortunately have to define it, despite some interesting solutions, as a wasted chance.

* The Article has been published in "Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege". Jahrgang XXXIX/1985, pp. 87–99.

MACIEJ PASCHKE

ORGANIZACJA OCHRONY ZABYTKÓW W BAWARII ¹

Na terenie Bawarii znajduje się około 110 000 pojedynczych zabytkowych obiektów architektonicznych, 800 zespołów i 10 000 stanowisk archeologicznych, pozostających pod opieką władz konserwatorskich². Najwięcej z nich, łącznie ze stanowiskami archeologicznymi, usytuowanych jest w Monachium, Regensburgu, Landshut, Norymberdze, Augsburgu, Passawie i Würzburgu. Zdecydowana większość obiektów zabytkowych stanowi własność prywatną. W posiadaniu państwa pozostają jedynie dawne posiadłości królewskiej dynastii Wittelsbachów, po 1918 roku administrowane przez Zarząd Dawnych Dóbr Królewskich (Verwaltung Ehemaliges Krongutes), od 1936 roku noszącego nazwę Państwowy Zarząd Zamków, Ogrodów i Jezior (Verwaltung der Staatlichen Schlösser, Gärten und Seen). Do najbardziej znanych dawnych posiadłości królewskich znajdujących się pod administracją Zarządu należą: rezydencja oraz zespoły pałacowe Nymphenburg i Schleissheim w Monachium, zamek Trausnitz w Landshut i reprezentacyjne siedziby króla Ludwika II – Linderhof, Herrenchiemsee, Neuschwanstein.

Zorganizowana, oparta na podstawach prawnych działalność w zakresie ochrony zabytków na terenie Bawarii ma przeszło 150-letnią tradycję³. Jej początki sięgają czasów króla Ludwika I Wittelsbacha. W roku 1826 wydano pierwsze rozporządzenia dotyczące odnowy zabytków. Niektóre akty prawne były nowatorskie w skali światowej, jak np. zarządzenie z 1830 r. obejmujące problematykę ochrony zabytków architektonicznych, stanowiących własność prywatną.

Kolejnym etapem rozwoju bawarskiej ochrony zabytków było powołanie w 1868 roku komisji funkcjonującej w ramach ówczesnego Ministerstwa Kultury. Działalność tej komisji obejmowała problemy zachowania zabytków sztuki i pamiątek historycznych. W pracach komisji, na prawach jej członka, uczestniczył Generalny Konserwator. W 1908 roku przyjęła ona nazwę Generalnego Konserwatorstwa Zabytków Sztuki i Starożytności (Generalkonservatorium der Kunstdenkmale und Altertümer Bayerns), które uzyskało status samodzielnego urzędu państwowego. Dziewięć lat później Generalne Konserwatorstwo zmieniło nazwę na Krajowy Urząd Konserwacji Zabytków (Landesamt für Denkmalpflege), który funkcjonuje do dziś.

Współczesny system ochrony zabytków w Bawarii został zorganizowany w oparciu o *Ustawę o ochronie*

¹ Artykuł ten powstał – w ogólnym zarysie – podczas pobytu autora na praktyce w Untere Denkmalschutzböherde w Monachium, w dużej mierze dzięki życzliwej pomocy szefa tej placówki Baudirektora Franza von Stillfrieda, historyka sztuki dr Heinza Seliga, prawnika Norberta Ossadnika i architekta Ludwiga Semlera. Wszystkim wymienionym składam w tym miejscu serdeczne podziękowania.

² H. Maier, *Geleitworte*. W: *Denkmaler in Bayern*. Bd. I. 1 Landeshauptstadt München, München 1985, s. VII.

³ Historię ochrony i konserwacji zabytków na terenie Bawarii omawia P. Siebertz w pracy doktorskiej *Denkmalschutz in Bayern. Urspruenge, Entwicklung und gegenwärtige Rechtslage*. München 1977.

i konserwacji zabytków (*Gäsetz zum Schutz und zur Pflege der Denkmäler*)⁴, uchwaloną przez bawarski parlament krajowy w 1973 roku. Jednocześnie należy wyjaśnić, że według konstytucji Republiki Federalnej Niemiec (art. 30 i 70) ochrona zabytków i wszelkie związane z nią problemy natury prawno-organizacyjnej znajdują się w kompetencjach poszczególnych krajów federalnych. W związku z tym nie istnieje ogólnoniemiecka ustawa o ochronie zabytków, natomiast każdy z krajów federalnych ustanowił własne akty prawne, które regulują system ochrony zabytków. Oznacza to, że w RFN nie istnieje żadna ogólnokrajowa, państwowa instytucja zajmująca się tymi problemami.

Wspomniana bawarska *Ustawa o ochronie i konserwacji zabytków* była pierwszym tego typu aktem prawnym na terenie RFN i stanowiła punkt wyjścia przy opracowywaniu podobnych ustaw w pozostałych krajach federalnych. Przy okazji warto wspomnieć, że w Dolnej Saksonii i Nadrenii Palatynacie ustawy o ochronie zabytków uchwalono w 1978, zaś w Nadrenii Westfalii dopiero w 1980 roku.

W Bawarii ustawa nakłada obowiązek ochrony zabytków na władze administracyjne poszczególnych powiatów (*Kreis* – jednostka podziału terytorialnego porównywalna z dawnym naszym powiatem), stanowiących władze niższego szczebla w zakresie ochrony zabytków (*Untere Denkmalschutzböherde*). Władzę wyższego szczebla sprawują (*Höhere Denkmalschutzböherde*) rządy (*Regierungen*) siedmiu bawarskich okręgów administracyjnych (*Unterfranken, Mittelfranken, Oberfranken, Oberplatz, Niederbayern, Oberbayern i Schwaben*), zaś najwyższy szczebel (*Oberste Denkmalschutzböherde*) – Ministerstwo Nauki i Kultury rządu krajowego.

Struktura organizacyjna niższych władz jest uzależniona od potrzeb każdego powiatu.

Za modelowy przykład można uznać organizację władz tego szczebla w Monachium⁵ ze względu na wielkość miasta i dużą liczbę zabytków (około 7000 pojedynczych obiektów architektonicznych, 68 zespołów, w tym obfitujące w zabytki Stare Miasto czy całe dzielnice mieszkaniowe Neu-Pasing i Ramersdorf). Ich podział przedstawia się następująco:

- 1) ochrona zabytków i piecza nad krajobrazem miejskim (*Denkmalschutz und Stadtbildpflege*),
- 2) reklama (*Werbung*),
- 3) ochrona natury (*Naturschutz*).

Podział ten odzwierciedla merytoryczny zakres działalności całego urzędu, na którego czele stoi dyrektor budowlany (*Baudirektor*). Niższe władze ochrony zabytków w tym mieście są podporządkowane referatowi planowania miasta i porządku budowlanego (*Referat für Stadtplanung und Bauordnung*), a ten z kolei referatowi planowania miasta Monachium.

Działalność, jaką prowadzi dział ochrony zabytków i pieczy nad krajobrazem, określić można jako stały nadzór konserwatorski. Pod opieką pracowników tego działu, w większości architektów (a nie jak w Polsce historyków sztuki), znajdują się wszystkie obiekty architektoniczne wpisane na listę zabytków (*Denkmalliste*) lub usytuowane na terenie zespołów zabytkowych. Nadzór konserwatorski obejmuje także obiekty określane terminem *Nebendenkmal* (obiekt znajdujący się obok zabytku), które nie reprezentują żadnych walorów artystycznych czy historycznych. Tego rodzaju praktyka ma na celu wykluczenie możliwości dokonywania zmian w otoczeniu zabytków, poza fachowym nadzorem. Zadaniem

tego działu jest również czuwanie nad tym, aby nowa zabudowa nie zdeformowała wyglądu Monachium oraz nie naruszyła osi i perspektyw widokowych.

Zadaniem działu reklamy jest nie tylko ochrona zabytkowych obiektów i przestrzeni wokół nich przed nadmiarem różnego rodzaju reklam, wywieszek i napisów oraz troska o ich odpowiednią formę, materiał, koloryt i poziom wykonania, ale także zatwierdzanie, po wnikliwej weryfikacji, projektów usytuowania i oznakowania przystanków komunikacji miejskiej, stoisk handlowych na wolnym powietrzu, budek telefonicznych itp.

Dział ochrony natury opiekuje się terenami zielonymi i zbiornikami wodnymi, a więc także zabytkowymi ogrodami i parkami. Działalność w tym zakresie oznacza, z powodu rozwoju przemysłu, handlu i usług oraz rozbudowy sieci komunikacyjnej, ciągłą walkę o każde drzewo i każdy metr kwadratowy terenów zielonych i zbiorników wodnych.

Na niższych szczeblach władzy spoczywa obowiązek bezpośredniego kontaktu z właścicielami zabytków. To właśnie dla nich organizowane jest bezpłatne poradnictwo, w tym prawne i finansowe. Jest ono o tyle ważne, że miejscowe przepisy podatkowe przewidują znaczne ulgi dla tych użytkowników, którzy przeprowadzają remonty bądź konserwacje swych obiektów. Większość tego typu prac nie jest dofinansowywana z funduszy państwowych. Wyjątek stanowią kosztowne przedsięwzięcia budowlano-konserwatorskie podejmowane w obiektach o pierwszorzędym znaczeniu artystycznym.

Władze Monachium starają się jednak w inny sposób zrekompensować wydatki ponoszone przez właścicieli. Temu celowi służy między innymi organizowany corocznie *Fassadenkonkurrenz*, czyli konkurs na najlepiej odnowioną fasadę prywatnego domu mieszkalnego (stanowią one ponad 90% wszystkich zabytkowych obiektów architektonicznych w Monachium). Jego zwycięzcy otrzymują nagrody pieniężne, których wysokość jest symboliczna w stosunku do poniesionych wydatków. Nie one są jednak najistotniejsze dla rozkochanych w tradycji Monachijczyków. Znacznie większe znaczenie przypisują oni możliwości wzięcia udziału w uroczystości opublikowania wyników konkursu i wręczenia nagród, która ma miejsce w ratuszu, w obecności przedstawicieli władz miejskich, z burmistrzem na czele, oraz prasy, radia i telewizji.

W Bawarii, podobnie jak na terenie pozostałych krajów federalnych, nie istnieje żadne państwowe przedsiębiorstwo wyspecjalizowane w konserwacji dzieł sztuki i architektury (w rodzaju polskich Pracowni Konserwacji Zabytków). Jedynie w ramach wspomnianego Zarządu Zamków, Ogrodów i Jezior funkcjonują specjalistyczne pracownie konserwatorskie i zespoły budowlane, wykorzystywane wyłącznie przy pracach w obiektach podległych administracji zarządu. Podobne pracownie działają w większości muzeów.

Właściciel zabytku korzysta najczęściej z usług licznych prywatnych, specjalistycznych firm budowlano-konserwatorskich. Jednak zdarza się także, że np. renowację fasady mieszczącej kamienicy wykonuje jej właściciel, choć nie ma zawodowego przygotowania

⁴ *Gesetz zum Schutz und zur Pflege der Denkmäler* z 25 czerwca 1973 r.

⁵ *Untere Denkmalschutzböherde*, 8000 München 1, Blumenstrasse 28.

1. Ingolstadt, stary zamek
1. Ingolstadt, the old castle

do prowadzenia tego typu prac. Tego rodzaju zjawiska nie stanowią wcale wyjątku i pozostają w zgodzie z obowiązującymi przepisami. Właściciel obiektu, występujący w tym wypadku jako wykonawca renowacji fasady, jest zobowiązany do przestrzegania ustaleń władz ochrony zabytków, dotyczących zakresu prac, kolorystyki elewacji, zachowania pierwotnych otworów okiennych i drzwiowych itp. Każdy właściciel zabytkowego obiektu architektonicznego przed rozpoczęciem jakichkolwiek działań przy jego remoncie czy renowacji jest zobowiązany do uzyskania akceptacji niższych władz ochrony zabytków. Nawet jeżeli planowane prace nie wpłyną na zmianę kubatury budynku, jego układu przestrzennego czy wyglądu elewacji, wymagane jest otrzymanie zezwolenia (Erlaubnis). Decyzję o jego wydaniu podejmuje, po uprzedniej wizytacji obiektu i zapoznaniu się z planowanym zakresem robót budowlanych, jeden z pracowników niższego szczebla władz ochrony zabytków.

Podjęcie wszelkich działań budowlano-konserwatorskich zmieniające wygląd obiektu, a szczególnie jego dekorację architektoniczną, wymaga przygotowania projektu przez dyplomowanego architekta lub biuro projektowe. Projekt ten następnie jest weryfikowany przez miejskie władze budowlane (pod względem konstrukcyjnym, prawnym itp.). Po tej weryfikacji projekt jest oceniany pod względem jego zgodności z przepisami o ochronie zabytków i praktyką konserwatorską na odbywających się co dwa tygodnie w Monachium konferencjach z udziałem przedstawicieli niższych władz ochrony zabytków, Krajowego Urzędu Konserwacji Zabytków i opiekuna rejonu (Heimatpfleger – termin nie znajdujący bezpośredniego odpowiednika w języku polskim – można go tłumaczyć jako opiekun, kurator regionu). Po zaakceptowaniu projektu właściciel otrzymuje zezwolenie (Baugenehmigung) i może przystąpić do jego realizacji. W innym wypadku zaś konferencja może również sugerować dokonanie pewnych korekt. Wtedy właściciel projektu może wyrazić zgodę na je-

go poprawienie, zgodnie z ustaleniami przyjętymi na konferencji lub odwołać się do wyższych władz ochrony zabytków. W razie nieprzyjęcia projektu – może odwołać się do sądu.

W trakcie prac budowlanych czy konserwatorskich obiekt podlega stałemu nadzorowi ze strony władz ochrony zabytków niższego szczebla, a przy zabytkach o wyjątkowej wartości także Krajowego Urzędu Konserwacji Zabytków.

W razie prowadzenia prac niezgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, władze ochrony zabytków mogą wystąpić do władz budowlanych z wnioskiem o wstrzymanie prac, a nawet o cofnięcie pozwolenia. W obu wypadkach właścicielowi przysługuje prawo do odwołania się od nieprzychylniej mu decyzji.

W praktyce bardzo rzadko dochodzi do konfliktów między właścicielem zabytków a urzędem. Decydują o tym dwa zasadnicze elementy: świadomość właściciela, że w świetle obowiązujących przepisów urząd może zaforsować własną koncepcję remontu czy renowacji obiektu oraz pełne wyczucia działania władz konserwatorskich spowodowane w dużej mierze faktem, że odnowa zabytku przeprowadzana jest, jak wspomniano, w zdecydowanej większości wypadków wyłącznie z funduszy właściciela.

Miejscowi znawcy omawianej problematyki za największą zaletę bawarskiego systemu ochrony zabytków uważają oddzielenie Krajowego Urzędu Konserwacji Zabytków⁶ od władz ochrony zabytków, funkcjonujących w ramach administracji państwowej. Urząd stanowi fachową instytucję państwową, powołaną do prowadzenia działalności na polu ochrony i konserwacji zabytków, bezpośrednio podporządkowaną Ministerstwu Nauki i Kultury. Kieruje nim Generalny Konserwator, którego siedziba znajduje się w Monachium.

⁶ Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, 8000 München 2, Pfisterstrasse 1.

W każdym z krajów federalnych istnieje podobna fachowa instytucja państwowa⁷, także oddzielona od władz ochrony zabytków (z wyjątkiem Szlezwig-Holsztynu), podległa Ministerstwu Kultury (wyjątek stanowi Badenia-Wirtembergia – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych). Tytuł Generalnego Konserwatora występuje tylko w Bawarii. W innych krajach nosi on tytuł Prezydenta (Badenia-Wirtembergia), Dyrektora (Saara) lub Konserwatora Krajowego (Hesja, Nadrenia-Westfalia). W ramach Bawarskiego Urzędu Konserwacji Zabytków funkcjonują cztery działy: inwentaryzacji, praktycznej konserwacji zabytków, restauracji i konserwacji archeologicznej.

Prace prowadzone przez dział inwentaryzacji (Abteilung für Inventarisierung) można porównać do prac prowadzonych przez nasze Biura Dokumentacji Zabytków. Obejmują one przede wszystkim ewidencję zabytków oraz dokumentację każdego z nich, w formie opisu i fotografii. Do takiego działu, którego siedzibą jest Monachium, należą także pracownia fotograficzna, archiwum zdjęć i zbior planów.

Dział praktycznej konserwacji zabytków (Abteilung für praktische Denkmalpflege) swą działalność koncentruje na wydawaniu fachowych orzeczeń i ekspertyz oraz na poradnictwie przeznaczonym dla właścicieli zabytków w sprawach związanych z remontami obiektów architektonicznych i konserwacją dzieł sztuki. Jest on podzielony na dwa referaty terenowe: pierwszy – dla Dolnej i Górnej Frankonii z siedzibą w zamku Seehof koło Bambergu⁸ i drugi – dla pozostałych pięciu okręgów administracyjnych Bawarii z siedzibą w Monachium.

Dział restauracji (Abteilung für Restaurierung) nie ma charakteru pracowni konserwacji dzieł sztuki, funkcjonujących w ramach naszych Pracowni Konserwacji Zabytków. Jest to bowiem placówka typu naukowo-badawczego, zajmująca się technologią konserwacji zabytków. Prowadzi również poradnictwo dla artystów i rzemieślników wykonujących prace konserwatorskie. W ramach tego działu funkcjonuje centralne laboratorium konserwacji zabytków oraz pracownie rzeźby, malarstwa, malarstwa ściennego, mebli, tkanin i konserwacji kamienia. Pracownie tkanin i konserwacji kamienia znajdują się we wspomnianym Seehof, zaś główna siedziba działu i pozostałe pracownie w Monachium.

Dział konserwacji archeologicznej (Abteilung für Archäologische Denkmalpflege) prowadzi listę zabytków archeologicznych, podobnie jak to czyni dział inwentaryzacji w odniesieniu do obiektów architektonicznych i dzieł sztuki. Poza tym obejmuje kompleksową opieką znaleziska archeologiczne, prowadząc wykopaliska, badania, dokumentację i konserwację zabytków archeologicznych. Jego siedzibą jest Monachium.

Za najistotniejsze zadania Krajowego Urzędu Konserwacji Zabytków określone przez Ustawę o ochronie i konserwacji zabytków⁹, uznać należy:

- współdziałanie ze wszystkimi instytucjami i organizacjami funkcjonującymi w ramach bawarskiego systemu ochrony i konserwacji zabytków,
- udzielanie wszystkim zainteresowanym, w tym właścicielom obiektów zabytkowych, rzemieślnikom, artystom i konserwatorom, wszelkich porad i ekspertyz w zakresie ochrony i konserwacji zabytków,
- prowadzenie dokumentacji obiektów zabytkowych w formie inwentarzy i rejestrów,
- nadzorowanie wykopalisk archeologicznych, dokumentacja i konserwacja znalezisk archeologicznych,

2. Bamberg, Ratusz

2. Bamberg, the Town Hall

– sprawowanie opieki nad muzeami regionalnymi i zbiorami o podobnym profilu, o ile nie są one administrowane przez państwo.

Rolę urzędu określić można jako fachową opiekę nad wszelkimi poczynaniami w sferze ochrony i konserwacji zabytków. W praktyce oznacza to współodpowiedzialność tej instytucji za losy dosłownie każdego zabytkowego obiektu, co znajduje swój wyraz, jak wspomniano, w konieczności uzyskania jego akceptacji (w porozumieniu z niższymi władzami ochrony zabytków i opiekunami regionu) przy planowaniu jakichkolwiek prac budowlano-konserwatorskich. To właśnie zasługą urzędu jest to, że Bawaria jest pierwszym krajem fe-

⁷ Problematyka organizacji ochrony zabytków w poszczególnych krajach federalnych została omówiona w *Denkmalpflege in der Bundesrepublik Deutschland. Geschichte. Organisation. Aufgaben. Beispiele*. München 1975, a szczególnie w zamieszczonym tam artykule R. Dölling, *Denkmalschutz und Denkmalpflege in der Bundesrepublik Deutschland*. Podobnej tematyce, aczkolwiek tylko w zakresie zabytków architektonicznych, poświęcili swą książkę A. Gebessler i W. Eberl, *Schutz und Pflege von Baudenkmalern in der Bundesrepublik Deutschland*. Köln 1980.

⁸ Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege, Aussenstelle Bamberg, Schloss Seehof, 8602 Memmelsdorf.

⁹ Gesetz zum Schutz und zur Pflege der Denkmäler, art. 12.

3. Schwabach, Rynek
3. Schwabach, the Market Square

4. Vierzehnheiligen, kościół pielgrzymkowy
4. Vierzehnheiligen, a pilgrimage church

deralnym, w którym sporządzono całościowy spis zabytków, obejmujący pojedyncze obiekty architektoniczne, zespoły architektoniczne, urbanistyczne i parkowe oraz stanowiska archeologiczne. Obecnie przystąpiono do opublikowania całej listy w cyklu *Zabytki w Bawarii* (*Denkmaler in Bayern*). W 1985 roku ukazała się na rynku księgarskim pierwsza część pierwszego tomu, prezentującego listę zabytków miasta Monachium. Druga część pierwszego tomu, poświęcona zabytkom Górnej Bawarii i pozostałe sześć tomów z tego cyklu z listą zabytków pozostałych okręgów administracyjnych Bawarii, powinny zgodnie z planem ukazać się w 1986 roku.

Krajowy Urząd Konserwacji Zabytków z Generalnym Konserwatorem na czele nie znajduje swego odpowiednika w Polsce, gdzie obowiązki tej instytucji są podzielone pomiędzy Konserwatorów Wojewódzkich i Miejskich, Biura Dokumentacji Zabytków, Pracownię Konserwacji Zabytków i instytuty naukowo-badawcze.

Poza wyżej omówionymi, najważniejszymi ogniwami systemu ochrony zabytków w Bawarii – państwowymi władzami ochrony zabytków i Krajowym Urzędem Konserwacji Zabytków – istotne znaczenie ma działalność Krajowej Rady Zabytków (*Landesdenkmalrat*). Pełni ona rolę społecznego ciała doradczego przy rządzie bawarskim. Liczba członków Rady nie jest stała i waha się od 22 do 27 osób. W jej skład wchodzi między

innymi posłowie Landtagu, przedstawiciele Kościołów katolickiego i ewangelicko-luterańskiego, bawarskiej Akademii Sztuk Pięknych, prywatnych właścicieli zabytków, Stowarzyszenia Architektów, a także osobistości z bawarskiego świata nauki, kultury i sztuki, których kandydatury Ministerstwo Nauki i Kultury przedstawia do zatwierdzenia przez Landtag. Uczestnictwo w pracach Rady ma honorowy charakter i jest traktowane jako zaszczyt.

Rada współpracuje, jako doradca, w podejmowaniu przez rząd bawarski istotnych decyzji, dotyczących ochrony i konserwacji zabytków. Starannie dobrany skład Rady, grupującej ludzi bezpośrednio zainteresowanych problematyką ochrony zabytków, powoduje, że cieszy się ona dużym autorytetem na forum rządu krajowego. Ten autorytet wpływa na kształtowanie opinii sprawujących władzę, a w efekcie na działalność prowadzoną przez rząd bawarski na omawianym polu.

Zgodnie z *Ustawą o ochronie i konserwacji zabytków* w roli doradcy państwowych władz ochrony zabytków i Krajowego Urzędu Konserwacji Zabytków występują wspomniani opiekunowie regionu¹⁰. Znani są oni jako zdecydowani rzecznicy zachowania bawarskiego krajobrazu, w tym zabytkowej zabudowy i struktury przestrzennej wsi i miast.

¹⁰ Tamże, art. 13.

In the Constitution of the Federal Republic of Germany the protection of monuments and all problems of legal and administrative nature connected with it are left within the scope of the activities of individual federal countries. In this situation the system of monuments protection in Bavaria has been arranged on the basis of "the Law on the Protection and Conservation of Monuments", proclaimed by the Bavarian national parliament in 1973.

According to the "Law" the duty of the protection of monuments falls upon the authorities of individual administrative districts which at the same time represent lower-rank authorities of monuments protection. The authorities of a higher rank are the authorities of seven Bavarian administrative districts, whilst the highest rank is the Ministry of Culture and Arts of the Bavarian government.

In practical terms the structure of lower-rank authorities is differentiated and depends on the needs of each district. As a model example we may take the organization of the authorities at this level in Munich. The basic scope of its activities covers the following fields: 1) the protection of monuments and care of urban landscape, 2) publicity, 3) protection of nature. The organization which operates in the field of monuments' protection and conservation in Bavaria is the Office for the Conservation of Monuments, a

professional state unit run by the Conservator General directly subordinated to the Ministry of Science and Culture. Its activities are focused on four primary problems corresponding to a structural division of the Office into departments: inventorying, practical conservation of monuments, restoration, archaeological conservation. It is responsible for all measures in the sphere of monuments protection and preservation. In practical terms it means co-responsibility of this organization for each historic monument. Apart from these two most important links of the Bavarian system of the protection of monuments, we should also mention the National Council for Monuments functioning as an advisory body of the national government. The Council includes celebrities from the world of culture and art.

Monuments protection is covered by activities of regional officers. Church authorities have their own organizations which take care of historic monuments administered by them. Catholic church has the office of diocesan monuments' conservator, while in Evangelical Church this is the responsibility of construction authorities.

Apart from the above mentioned organizations an important role in the field of monuments' protection is played by various social organizations and associations.

STANISŁAW MICHALCZUK

ZAPORA WODNA NA DUNAJCU – 40 LAT BUDOWY (STANOWISKO WŁADZ KONSERWATORSKICH I STOSUNEK ŚRODOWISKA HISTORYKÓW SZTUKI)

Pomysł zbudowania zapory wodnej w rejonie górnego Dunajca powstał w pierwszych latach XX wieku. Po roku 1945 – w nowych warunkach społeczno-gospodarczych Polski Ludowej – stał się bardziej realny. Już w latach 1947–1952 projektanci przedstawili pierwsze rozwiązania koncepcyjne¹. Równocześnie z opracowaniem śmiałych rozwiązań projektowych prowadzone były w Czorsztynie i Niedzicy w latach 1946–1947 i 1949–1951 badania geologiczne, uzupełniające wiedzę o warunkach inżynierskich w skomplikowanej geologii obszaru pienińskiego pasa skałkowego, zebraną po roku 1934 w trakcie wykuwania sztolni w nadbrzeżnej skale Upszaru². W 1950 r. działało już w Czorsztynie Główne Kierownictwo Robót Budowy Zapory Wodnej w Czorsztynie podlegające Państwowemu Przedsiębiorstwu Robót Komunikacyjnych nr 3, którego inwestorem była Dyrekcja Okręgowa Dróg Wodnych w Krakowie. W następnych latach, 1952–1954, badania geologiczne, zapoczątkowane przez Państwowy Instytut Geologiczny, kontynuowane były przez PGIE – „Energoprojekt”. Były to początki coraz szerzej podejmowanych przedsięwzięć i decyzji przez coraz liczniejsze instytucje, przedsiębiorstwa i różne szczeble władzy państwowej, zakończone uchwałą Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów nr 273/64 z dnia 12 września 1964 r. o „zabudowie dorzecza Dunajca”. Uchwała ta „uruchomiła” zespoły projektowe opracowujące dokumentację techniczną tej wielkiej inwestycji³. Wybór najodpowiedniejszego wariantu zapory i zbiornika wodnego oraz określenie parametrów przestrzennych umożliwiły przystąpienie do opracowania dokumentacji koncepcyjnej projektowej i technicznej, obejmującej zagospodarowanie przestrzenne miejscowości i terenów sąsiadujących z „wielką budową”, zagrożonych całkowitym lub częściowym unicestwieniem,

albo wymagających ocalenia. W sposób jednostkowy potraktowane zostały najstarsze pomniki historii nad brzegami granicznego niegdyś w tym miejscu Dunajca – zamki w Czorsztynie i Niedzicy. Prace budowlane rozpoczęto w roku 1970 od realizacji nowej sieci drożnej wokół obrzeży zbiornika. Wzmocniono badania geologiczno-inżynierskie. Budowę zapory głównej – po zmianie dokumentacji zapory betonowej na zapórę ziemną – rozpoczęto w roku 1976. Przewidywaną w roku 1961 czas budowy zapory wraz z elektrownią i zbiornikami wodnymi (głównym i wyrównawczym) na 4–6 lat przedłużył się na drugie dziesięciolecie. Obecnie obowiązuje nowy termin ukończenia inwestycji w roku 1991 (ustalony kilka lat temu, kiedy warunkiem kontynuacji budowy miało być jej przyspieszenie). Równoległe z podejmowaniem działań prowadzących do uruchomienia inwestycji i zlokalizowania zapory i zbiornika wodnego w sąsiedztwie Pienin w rejonie

¹ K. Romeyko-Hurko, *Spór o zapórę*. W: P. Dąbrowski, *Ochrona przyrody w Pienińskim Pasie Skałkowym*. Kraków 1984, s. 87–102. Projekt Żmigrodzkiego z 1947 r. przewidywał betonową zapórę w Niedzicy, piętrzącą wodę do wysokości 546 m npm, w zbiorniku o pojemności ok. 350 mln m³ wody. Projekt Czerniewskiego z 1952 r. przewidywał ziemną zapórę przy Zielonych Skałkach, piętrzącą wodę do wysokości 559 m npm, w zbiorniku o pojemności 408 mln m³ wody. Oba zbiorniki likwidowały wsie Dębno, Frydman, Maniowy, Kluszkowce i Czorsztyn.

² Badania wykonano po groźnej powodzi w 1934 r., odstąpiono jednak od dalszych prac nad zapórą w tym miejscu.

³ Koncepcje w czterech wariantach i założenia ekonomiczne tej inwestycji przygotowało Centralne Biuro Studiów i Projektów Budownictwa Wodnego „Hydroprojekt” w Warszawie.

5. Neuschwanstein, Zamek Ludwika II
5. Neuschwanstein, the Castle of
Ludwig II

Ich działalność jest akceptowana i popierana przez różnego rodzaju organizacje i stowarzyszenia regionalne, a także spotyka się ze zrozumieniem ze strony organów administracji państwowej i władz konserwatorskich. Ich znaczenie podnosi fakt, że biorą udział we wspomnianych konferencjach wraz z przedstawicielami władz ochrony zabytków i Krajowego Urzędu Konserwacji Zabytków, na których mają prawo weta w sprawach dotyczących ich terenu działania. Ich zdanie jest szczególnie honorowane w dyskusji na temat zabytków o niewielkiej wartości artystycznej.

Oprócz wyżej wymienionych instytucji funkcjonujących pod kuratelą władz krajowych, poważna rola w bawarskim systemie ochrony zabytków, podobnie jak ma to miejsce w innych krajach federalnych, przypada instytucjom kościelnym oraz organizacjom i stowarzyszeniom społecznym.

Władze kościelne na mocy *Ustawy o ochronie i konserwacji zabytków*¹¹ mają obowiązek rozwiązywania we własnym zakresie problemów związanych z opieką nad administrowanymi przez nie obiektami zabytkowymi.

W kościele katolickim powołano do życia urząd konserwatora diecezjalnego (Diözesankonservator), zaś w kościele ewangelickim problemy te leżą w gestii jego władz budowlanych. Warunki współpracy pomiędzy kościelnymi a państwowymi instytucjami powołanymi do ochrony zabytków, reguluje wspomniana ustawa oraz dodatkowo, w miarę potrzeb, porozumienia zawierane pomiędzy obu zainteresowanymi stronami. Często dotyczą one partycypacji państwa w wydatkach ponoszonych przez władze kościelne na odnawianie obiektów sakralnych. Należy dodać, że w większości wypadków współpraca ta przebiega bez żadnych komplikacji.

Problematyka ochrony zabytków stanowi jeden z podstawowych celów działalności różnorodnych organizacji i stowarzyszeń regionalnych tak licznych w Bawarii. Wiele inicjatyw rodzących się w tych kręgach przyczynia się w dużej mierze do zainteresowania społeczeń-

stwa losem zabytków, co często implikuje uruchomienie środków finansowych, zarówno państwowych, jak i prywatnych, niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania zabytkowych obiektów. Znane są inicjatywy obywatelskie, dzięki którym uchroniono przed zniszczeniem znaczącej wartości zabytki.

Spośród tych licznych organizacji i stowarzyszeń warto wymienić Krajową Fundację Bawarską (Bayerische Landesstiftung), dysponującą znacznymi środkami finansowymi oraz Bawarski Krajowy Związek Opieki nad Regionem (Bayerischer Landesverein für Heimatpflege).

Przedstawiona powyżej organizacja bawarskiej ochrony zabytków może wywołać u czytelnika niniejszego artykułu wrażenie, że funkcjonuje ona bez żadnych komplikacji. Rzeczywiście, funkcjonowanie służb konserwatorskich spotyka się ze zrozumieniem zdecydowanej większości Bawarczyków, o czym świadczą chociażby wyniki niedawno przeprowadzonej na ten temat ankiety przez jeden z instytutów badania opinii publicznej w Monachium.

Jednakże ten dobrze zorganizowany system ochrony zabytków, nawet przy społecznej akceptacji, nie jest w stanie w każdym wypadku przeciwdziałać negatywnym zjawiskom, do jakich zaliczyć należy wyburzenie zabytkowych obiektów oraz przeprowadzanie ich remontów i renowacji bez konsultacji z władzami konserwatorskimi. Tego typu niepożądane zjawiska mogą występować na skutek nie wystarczającej, zdaniem bawarskich znawców tematu, liczby pracowników służb konserwatorskich, co jest związane ze zbyt skromnymi środkami finansowymi, jakie przeznacza na ten cel rząd krajowy. Najbliższe lata zapewne odpowiedzą na pytanie, w jakim stopniu rozwiązano ten problem. Jednakże mając na uwadze niezwykle przywiązanie Bawarczyków do tradycji, nie występujące w takiej formie w żadnym z krajów federalnych, można być tylko optymistą.

mgr Maciej Paschke
Wojewódzki Konserwator Zabytków
w Lublinie

¹¹ Tamże, art. 26.